

УДК 330.8

О.М. Кудласевич

ІДЕАЛИ СВОБОДИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА

(До 200-річчя від дня народження)

У статті висвітлено життєвий шлях, світоглядну позицію та творчий доробок Т.Шевченка. Розкрито соціально-економічні, етичні та правові погляди видатного мислителя, який поєднував у собі талант художника, філософа, поета.

Ключові слова: Т.Шевченко, соціальний напрямок у поезії, соціально-економічні погляди, кріпосництво, соціальна рівність, вільна ініціатива, ринкове середовище, громадянські права.

Осмислення життєвого шляху, творчості, ідей, діяльності Тараса Григоровича Шевченка важливе не тільки для історії, а й для орієнтації в сучасних умовах. У кожного народу є постаті, які є його ідеальними символами, що торжествують над часом. Тарас Шевченко – український пророк, до якого в часи тривоги українці звертаються як до Бога. Він один з перших серед знаних вітчизняних діячів, серця, думки, талант яких скеровані на служіння

українському народові і по праву вже майже півтора століття є беззаперечним моральним авторитетом. Безсмертне ім'я великого сина України Т.Шевченка відоме всьому світу як ім'я людини, що присвятила своє життя боротьбі за незалежність України та соціальну справедливість.

Багата на таланти українська земля двісті років тому подарувала українцям і світові Тараса Шевченка. Він народився в селі Моринці, колишнього Звенигородського повіту Київської губернії в сім'ї кріпака Григорія Івановича та Катерини Якимівни. Допитливий, вразливий хлопчик мав непримиренний, упорний характер, що й навело батька на думку, що з Тараса виросте або велике ледащо, або великий чоловік. Саме тому лишив Тараса без спадку: «Синові моєму Тарасові з мого господарства нічого не треба: він не буде абияким чоловіком...» [2, с. 315]. Розповіді діда про боротьбу народу проти поневолювачів в дитячій уяві малювали героїв. Непокірна вдача, не наситне прагнення знань, потяг до всього світлого й прекрасного, бажання малювати вирізняли малого Тараса серед односельчан.

Кріпосник Павло Васильович Енгельгардт у 1829 р. переїздить до Вільно (Вільнюса), до списку челяді, яка мала супроводжувати пана, управитель вписав і Тараса з приміткою: здатний на кімнатного живописця. Не довгим було перебування Тараса в Вільно, на початку 1831 р. обоз, з яким пішки йшов Т.Шевченко, прибув до Петербурга. На той час поміщики намагалися мати своїх художників, музикантів, артистів, навіть свої капели і театри, відбирали талановиту молодь із кріпаків, посилали її вчитися, щоб потім коверзувати кріпаками як своєю власністю. П.Енгельгардт законтрактував молодого Тараса на чотири роки майстрові живописного цеху В.Ширяєву, за роботу свого кріпака одержував гроші, так званий оброк.

У 1835 р. відбулася зустріч молодого Т.Шевченка з земляком І.Сошенком, яка визначила подальшу долю поета. Тарас познайомився з українським байкарем Є.Гребінкою, з конференц-секретарем імператорської Академії мистецтв В.Григоровичем, художниками К.Брюлловим, О.Венеціановим та А.Мокрицьким, з поетом В.Жуковським та багатьма іншими освіченими людьми. Комітет товариства заохочення художників підтримав Тараса матеріально, фактично зробивши його своїм стипендіатом і учнем рисувальних класів. Всі визнавали здібності молодого художника але інтерес до талановитого кріпака ще збільшився, коли А.Мокрицький прочитав К.Брюллову і В.Григоровичу перші його вірші. Тарас невтомно

працював над собою, в бібліотеці Євгена Гребінки мав змогу вивчати як твори українського фольклору, так і книги українських, російських, польських авторів. Чекав звільнення від кріпацтва і ось нарешті 25 квітня 1838 р. на квартирі К.Брюллова схвилюваний Тарас одержав відпускну.

Шевченкові боліли проблеми українського народу, його майбутнього, його місця серед інших народів і держав. Тарас багато читав про історичне минуле своєї України. В його уяві поставали героїчні козацькі походи на Туреччину, славетні бої з польськими загарбниками, з татарами, звиятжане життя за-порожців. У 1840 р. у збірнику віршів, названому іменем творця і розповсюджувача дум – «Кобзар», – Т.Шевченко репрезентував народ, який народив його, і в якому українці відкрили й усвідомили себе. «Кобзар» ніс потужний заряд українства, збурих суспільну думку тодішньої Російської імперії. Поет обезсмертив текст джерелами живого народного мовлення. Новаторський, геніальний твір явив енергію, не підвладну часові. Сила «Кобзаря» у тому, що в кожному його мотиві глибоко закорінена національна ідея. Бездержавний народ усвідомив себе як потужну націю зі своєю неповторною культурою, історією, звичаями.

У 1843 р. Т.Шевченко відвідав рідні місця, побував у Кирилівці, відвідав братів і сестер, уклонився могилам батьків. «Був на Україні, – писав Тарас в одному зі своїх листів, – скрізь був і все плакав: сплюндрували нашу Україну катової віри німота з москалями» [10, с. 34]. Подорож на Україну лишила глибокий слід у свідомості й творчості славетного земляка. Всюди поет бачив жахливе гноблення селян поміщиками. Тепер Т.Шевченко глибше зрозумів соціальні суперечності сучасного йому кріпосницького суспільства. Вибух емоцій спонукає до написання поем «Сова» та «Сон» («У всякого своя доля...»), пройнятих протестом проти соціальної несправедливості, потворних суспільних відносин. Поїздка на Україну була плідною для Т.Шевченка як художника. Сотні етюдів з натури привіз наш земляк до Петербурга і в 1844 р. вийшов випуск офортів під назвою «Живописна Україна».

Жертвуючи блискучою кар'єрою художника, усвідомлюючи себе насамперед поетом, у 1845 р. Т.Шевченко з відзнакою закінчив Академію мистецтв та виїхав на Україну. Він мав на-

мір остаточно поселитися в Києві й подав клопотання про призначення на посаду викладача малювання в Університеті св. Володимира.

За дорученням Київської археографічної комісії Т.Шевченко обійшов Київську, Полтавську і Волинську губернії, змальовуючи пам'ятники старовини, краєвиди і картини народного життя. Готуючи серії офортів «на славу імені України» [10, с. 32], він звертається до О.Бодяньського, що текст під гравюрами на історичну тему слід писати «тільки по-нашому – щоби тямили безглузді кацапи» [10, с. 29], «або так, як єсть в літописах» [10, с. 30]. У листі до чернігівського губернатора П.Гессе підкреслює, що історію України, її оригінальний народ, чудові ландшафти він хоче «явити перед очі освіченого світу» [10, с. 31]. Тобто це видання адресувалося високоінтелектуальній публіці. Поет розумів своє покликання – репрезентувати свій народ «так як його Бог створив» [10, с. 314].

У цей же період Тарас Григорович знайомиться з М.Костомаровим, формуються його політичні погляди. Він вступає в Кирило-Мефодіївське братство. Домінуюче становище в товаристві спочатку займали ліберальні діячі на чолі з М.Костомаровим і П.Кулішем, які прагнули повести товариство шляхом реформ. Суспільно-політична діяльність і революційна поезія Т.Шевченка стимулювали виникнення й консолідацію демократичних сил на Україні. Гостре поетичне слово Т.Шевченка надихало їх на боротьбу проти старого ладу. Кирило-Мефодіївське братство зазнало впливу революційних ідей, які проповідував Т.Шевченко. Поет очолив революційно-демократичну течію, що протиставила лібералам радикальний шлях здійснення політичної програми. Поява течій у братстві свідчила про те, що в українському суспільно-політичному русі намітились дві тенденції політичної боротьби, які напередодні і в період селянської реформи оформилися в два принципово відмінних напрямки суспільної думки.

До важливих джерел з історії Кирило-Мефодіївського братства належать наукові праці, публіцистичні та літературні твори його учасників. Зокрема, Т.Шевченко протягом першої половини 40-х років XIX ст. опублікував низку важливих художніх творів: «Кобзар», «Гайдамаки», «Тризна», «Гамалія», в яких головним героєм виступає народ. Революційно-

демократичні погляди поета знайшли відображення у поемах «Сон», «Кавказ», «Єретик», «Сліпий», «Великий льох», «І мертвим, і живим...», «Холодний Яр» і, зрештою, у вірші «Заповіт», де він відверто закликав народні маси до повстання. Ці твори, заборонені царською цензурою до публікації, у рукописних списках поширювалися по всій царській Росії й особливо на Україні. Вони закликали кріпосне селянство до повалення самодержавства, знищення кріпацтва, визволення трудящих з неволі. Творчість Т.Шевченка мала вплив на кирило-мефодіївців, сприяла утворенню в товаристві революційно-демократичної течії.

Програма Кирило-Мефодіївського братства носила антикріпосницький і антисамодержавний характер, містила республіканські ідеї. Практична діяльність кирило-мефодіївців полягала в поширенні цих ідей шляхом освіти й усної пропаганди; відстоюванні прогресивних думок у дискусіях на важливі соціальні й наукові теми; збиранні коштів для потреб народної освіти, літературної і педагогічної роботи; налагодженні зв'язків з політичними організаціями Росії, зарубіжними діячами визвольного руху. Найбільша увага приділялась освіті, яка, на думку багатьох ліберально настроєних кирило-мефодіївців, мала стати головною панацеєю для усунення недоліків тогочасного суспільства. Т.Шевченко та його прихильники вбачали в освіті зброю для боротьби проти існуючого несправедливого ладу.

І.Франко у статті «Тарас Шевченко» (1891) висловив думку, що Кирило-Мефодіївське братство утворилося з метою ліквідації кріпацтва і запровадження народної освіти. «Шевченко, – писав він, – вносить новий дух, нові погляди в ту громадку людей молодих, гарячих і перейнятих бажанням загального добра» [9, с. 90].

Царизму вдалося викрити й ліквідувати Кирило-Мефодіївське братство в період його формування й розгортання практичної діяльності, але воно залишало глибокі корені на Україні й мало певний резонанс у визвольному русі. Після розгрому Кирило-Мефодіївського братства царський уряд заборонив будь-які повідомлення в пресі про його діяльність і програму. Протягом десятиріч царська цензура вилучала матеріали, що висвітлювали історію братства, тому перші пові-

домлення спочатку з'явилися в закордонних виданнях, пізніше – в російських і українських. Т.Шевченко ніколи не перебував осторонь суспільно важливих процесів і явищ, що підтверджує і його участь в Кирило-Мефодіївському братстві. Прагнення побудувати в Україні справедливе суспільство на засадах демократизму, рівності й братерства привело поета до братства.

На початку 1846 р. Тарас Григорович звів свої твори, написані протягом 1843–1845 рр., у велику збірку під назвою «Три літа», які в 1847 р. стали головним доказом звинувачень поета у антидержавній діяльності. Т.Шевченка заарештували і заслали солдатом до Оренбурзького корпусу під найсуворіший нагляд із заборобою писати і малювати. Творчість була для поета не тільки духовною потребою, а й формою протесту: «Караюсь, мучуся... але не каюсь!..» [11, с. 324] – признається Т.Шевченко, й нові твори потай записує до саморобних «захалаявних зошитів». В Орську він порушив заборону писати, за що був засланий на півострів Мангишлак. Перебуваючи у Новопетровському укріпленні, Т.Шевченко написав цикл поетичних творів під назвою «В казематі» із підзаголовком «Моїм союзникам посвящаю», що проливають світло на діяльність Кирило-Мефодіївського братства, закликають його учасників продовжувати почату справу. Неодноразово згадував поет братство у своєму щоденнику, а також в автобіографії (1860), де гнівно таврував царських сатрапів і прислужників за жорстоку кару над кирило-мефодіївцями «без суду й слідства». Спогади сучасників про Т.Шевченка опубліковані в кількох виданнях і є важливим джерелом для вивчення його громадсько-політичної діяльності [1, 4, 7, 8].

Завдяки клопотанням віце-президента Академії мистецтв графа В.Толстого та його дружини в 1857 р. Т.Шевченко повертається із заслання, з 1858 р. живе в Москві і Петербурзі. Незадовго до повернення із заслання Т.Шевченко почав вести щоденник російською мовою, в якому яскраво виявилися його філософські та суспільно-політичні погляди. Влітку 1859 р. втретє і востаннє він відвідав Україну, мав намір тут оселитися, але 13 липня Т.Шевченка заарештували, а через місяць звільнили та запропонували виїхати до Петербурга.

Постійне проживання в Україні йому було заборонено. Але поет був пройнятий оптимізмом, впевненістю:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі [11, с. 568].

Але здоров'я поета було підірвано десятирічним засланням. Тяжко хворий Тарас Григорович помер 10 березня 1861 р. в Петербурзі. Його поховали спочатку на Смоленському кладовищі, але, згідно з «Заповітом», 22 травня того ж року його прах перепоховали в Україні над Дніпром на Тарасовій горі (м. Канів). Прожив Тарас Григорович 47 років, з них 24 кріпаком, 10 років у засланні і тільки 13 років вільним.

23 січня 1860 р. в Петербурзі вийшло прижиттєве видання «Кобзаря», який засвідчив розуміння життєвих ідеалів українського народу, уособлення її своєрідного світобачення. «Кобзар» сприймався як виразник української національної культури, як засіб консолідації нації, сприяв самовизначеності особистості. Націотворча функція мови у творах нашого земляка набуває могутнього звучання:

...Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово [11, с. 514].

Для утвердження національної ідентичності українського народу в умовах, коли Московська імперія з експансіоністських мотивів присвоїла собі історичну назву України – Русь, а українців називали малоросами, Т.Шевченко потужно впроваджував етнонім *Україна*, *українець*, чим завдавав істотного удару по імперській ідеї московського самодержавства. Суто географічна назва *Україна* перетворилася в національну ідею [5, с. 120].

У далекій неволі душа просить рідного слова. В листі до брата поет пише: «...Я ще тебе просив, щоб ти писав по-своєму, щоб я хоч з твоїм письмом побалакав на чужій стороні язиком людським» [10, с. 11], закінчується цей лист проханням передати сусідові, щоб і він писав – «та тільки не по-московському, а то і читати не буду» [10, с. 12]. Національно-мовна свідомість поета є наслідком виховання людини в ед-

ності з природним середовищем, культурою, з народними традиціями того краю, в якому формується особистість. «Лихо, брате отамане, ей-богу лихо. Це правда, що окреме Бога і чорта в душі нашій єсть ще щось таке, таке страшне, що аж холод іде по серцеві, як хоч трошки його розкриєш, цур йому, мене тут і земляки, і не земляки зовуть дурним, воно правда, але що я маю робити, хіба я винен, що я уродився не кацапом або не французом» [10, с. 20]. Тільки українська мовна свідомість могла підказати поетові:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!.. Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди! [11, с. 363].

Колоніальна політика царизму у ставленні до народів, що населяли Російську імперію та ідеологічно забезпечувалася шовіністичними теоріями, знайшла відображення в творах Т.Шевченка. Поет як виразник підневільної нації у поемі «Кавказ» співчуває поневоленню чеченців, дагестанців, кабардинців і закликає:

Борітеся – поборете,
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая! [11, с. 263].

У той час О.Пушкін як представник російського народу у поемі «Кавказский пленник» пропонує: «Смирись Кавказ: идет Ермолов!» [6, с. 21]. Йдеться про О.Єрмолова, головнокомандувача російської армії, який писав царю: «Горские народы примером независимости своей в самых подданных Вашего Императорского Величества порождают дух мятежный и любовь к независимости». (Із рапорта О.Єрмолова Імператору Олександрю I від 12 лютого 1819 р.) [3, с. 118].

Часова віддаленість тексту активізує думки, які виявляються доречними для різних ситуацій. Із різних контекстів складається багатозначний зміст. Творчість Т.Шевченка підноситься до рівня символу, виступає складником національної свідомості. Особливість геніальної поезії в тому, що кожен читач знаходить у ній мотиви суголосні його світогляду.

Т.Шевченко був першим вітчизняним представником соціального напрямку в поезії. Незважаючи на відсутність системних праць, які б напряму висловлювали соціально-економічні погляди Кобзаря, ними, так чи інакше, пронизані багато його віршів. Одним із визначальних мотивів творчості Т.Шевченка є праця, її умови, стимули та принципи розподілу її результатів. Тогочасна праця як об'єкт спостереження Т.Шевченка та джерело задоволення потреб існування людини носила шкідливий, небезпечний, а іноді й несумісний із життям характер.

Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!.. [11, с. 382–383].

Національно-ментальні особливості українців, зокрема такі як схильність до праці на землі, родинного ведення господарства індивідуального та колективного підприємництва, упорядкованого побуту, рівноправного партнерства, справедливості у виробничих відносинах знайшли своє відображення у наступних рядках:

Ми не гішпани; крий нас, Боже,
Щоб крадене перекупать... [11, с. 264–265].

Кобзар у своїх творах звертався до життєво важливих питань тогочасного селянства – питання про власність на землю. Так, у поемі «Холодний яр» він заперечує право поміщиків, отих «розбійників неситих» [11, с. 274] на виключне володіння землею і владу над трудящим людом, гнівно запитуючи: «По якому правдивому, святому закону і землю, всім даною, і сердешним людом торгуєте?» [11, с. 274]. Не підлягає сумніву той факт, що поет, навіть коли писав «...та на своїм веселім полі свою-таки пшеницю жнуть» [11, с. 512], не відкидав ідею спільної, суспільної власності на землю, так як він розумів, що дрібне індивідуально-родинне господарство менш ефективно у порівнянні з великим поміщицьким та фермерським. І саме це Тарас Григорович детально розкриває у повісті «Музикант». Він бачить в панському господарстві скирти різного збіжжя, похвально відгукується про організацію виробництва, відзначаючи, що тут є чому повчитися навіть «записним агрономам» [12, с. 218]. У повісті «Музикант» автор розпові-

дає про те, що у величезному селі ніхто із селян не мав ні коня, ні воза [12, с. 210], а коли так, то кожен з них, навіть якби у нього був свій власний клаптик землі, не мін би його обробити [12, с. 185–251].

Т.Шевченко проник у сутність соціально-економічних процесів та явищ і викривав не окремі факти існуючого суспільно-економічного устрою, а всю систему феодально-кріпосницького гноблення. Найчіткіше ця думка висловлена у вірші «І виріс я на чужині», де читаємо: «І не в однім отім селі, а скрізь на славній Україні людей у ярма запрягли пани лукаві» [11, с. 383]. Критичне ставлення Т.Шевченка до існуючого ладу формувалося не стільки під впливом стану справ у сфері власне економіки, скільки під впливом соціально-економічного й політичного становища трудящого народу, передусім селянства, яке становило переважну частину населення тогочасної України. Особисте в поезії Т.Шевченка тісно переплетене із загальнонародним. З дитячих років пізнавши на собі усі жахи феодально-кріпосницької експлуатації, він у своїх творах показував народне горе, ганьбив експлуататорів і закликав до боротьби з ними. Типову картину злиденного життя народу Кобзар змалював у поемі «Сон» (1844), де пише, що в тогочасній Україні, «у тім раї... латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають, бо нічим обуть княжат недорослих; а он розпинають вдову за подушне... а онде під тинном опухла дитина, голоднеє мре...» [11, с. 186–199].

Про наслідки економічного занепаду Т.Шевченко писав: «Повсихали сади зелені, погнили біленькі хати, повалялись, стави бур'яном поросли, село неначе погоріло» [11, с. 382]. Змальовуючи злиденне життя трудящого люду, Т.Шевченко в повісті «Музикант» показує, що в той час, як «мужики голодують», пани «бенкетують», влаштовують бали. Про один із них поет пише, що він «буквально був залитий шампанським усіх найменувань» [12, с. 204] і що така розкіш викликала у нього почуття жаху. В умовах злиденного становища селян поет сприйняв панський бал як якусь «нелюдську веселість», як бал серед чуми [12, с. 185–251].

Великий Кобзар звинувачував панство за те, що воно прагнуло тримати селян у темряві, не пускати до світла знань, освіти, науки, культури. Їм, «дешевшим панської собаки» [11,

с. 346], панство дозволяло лише «молитись богу та за ралом спотикатись» [11, с. 346]. А ще для них, пише поет, в селі, крім корчми, на кожній вулиці шинок, «а в кожному шинку, для приману людей, шарманка грає. От мужик бідний і пропиває останню нитку під німецьку музику» [11, с. 344–348].

Майже всі проблеми й суперечності XIX ст. притаманні й сьогодні, так само процвітає хабарництво, корупція. Т.Шевченко писав:

В нас дери,
Дери та дай,
І просто в Рай,
Хоч і рідню всю забори! [11, с. 264].

На відміну від мислителів так званого ліберального напрямку, котрі відстоювали ідею безкласовості української нації і братолюб'я, Т.Шевченко перший в українській літературі переконливо показав ту безодню, що існує між трудящим народом України і його експлуататорами та поневолювачами. Поет-мислитель писав: «А той, щедрий та розкошний, все храми мурує; та отечество так любить, так за ним бідкує, так із його, сердешного, кров, як воду, точить!..» [11, с. 186–199]. При цьому він не раз наголошував, що українське панство в особі поміщиків, козацької старшини та вищого духовенства завжди стояло ближче до чужоземного панства, аніж до трудящого люду і долі України. А тому навіть тоді, коли воно боролось нібито за Україну, насправді боротьбу ту вели одні з них – за своє панування в Україні, другі – за свої власні привілеї, треті – за панування в українській церкві. І як наслідок, «доброролась Україна до самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають. Замість пива праведную кров із ребер точать» [11, с. 271].

Не менш актуальним для сьогодні є Шевченкове бачення причин та наслідків міграційних процесів. Розуміючи, що панівні верстви будь-якої країни збагачуються виключно за рахунок експлуатації трудящого люду, він переконливо показав, що, йдучи в чужий край шукати щастя, селяни й козаки знаходили там таке ж горе, як і в Україні, а інколи й свою смерть. «Шукав долі в чужім полі та там і загинув» [11, с. 11]. Таких бідолах поет застерігав: «Куди ти йдеш, не спитав-

шись? На кого покинув батька, неньку старенькую, молоду дівчину? На чужині не ті люде, – тяжко з ними жити!» [11, с. 9].

На думку Кобзаря тільки національна держава захищає націю та її буття, тільки «у своїй хаті» народ стане справжнім господарем своєї долі на своїй власній землі:

Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну.
Розкуйтеся, братайтеся,
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя правда,
І сила, і воля [11, с. 268].

Неминучий етап суспільного поступу виявляється у «Заповіті», в якому автор наказує скинути політичні, соціально-економічні та духовні «кайдани»:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте [11, с. 286].

Не втратили суспільного значення для сьогоднішньої України й погляди Т.Шевченка щодо взаємин з народами сусідніх держав. Викриваючи кріпосницьку політику царату, виступаючи проти польського поневолення, він водночас був поборником дружби і братства між народами. У його творах ворогують не українці й поляки чи росіяни, не православні й католики, а насамперед польські й російські магнати-поміщики і поневолені ними українські селяни та міщани. Так, у поемі «Гайдамаки» поет пише про тих, хто посіяв ворожнечу між українцями і поляками: «Болить серце, як згадаєш: старих слов'ян діти впились кров'ю. А хто винен? Ксьондзи, єзуїти» [11, с. 89].

Неодноразово через рядки поезії Кобзаря простежувався натяк на пряме порушення громадянських прав російськими урядниками щодо народів, що входили до складу Російської

імперії в XIX ст. Пропущені кризь внутрішній емоційний світ автора, ці поняття означаються у поемі «Єретик»:

Кругом неправда і неволя,

Народ замучений мовчить... [11, с. 208].

Т.Шевченко вищим законом визначає «Святий закон» та піддає сумніву діяльність польської шляхти та російської самодержавної адміністрації на українських землях, запитуючи та зауважуючи:

...Не ховайте, не топчіте

Святого закона,

Не зовіте преподобним

Лютого Нерона.

Не славтеся царевою

Святою войною.

Бо ви й самі не знаєте,

Що царики коять... [11, с. 274].

... По якому правдивому,

Святому закону

І землею, всім даною,

І сердешним людом

Торгуєте? Стережіться ж,

Бо лихо вам буде ... [11, с. 274–275].

Неабияку увагу поет приділяв силі закону, при чому «праведного закону», як він неодноразово наголошував. Серед невід'ємних прав, на думку поета, було право України на незалежність, демократичний розвиток суспільства, особисту свободу та справедливі закони, рівні для всіх. Проте, найвищим для Т.Шевченка лишався «Святий закон», «Господній закон», в якому, як відомо, сконцентровані апробовані століттями загальнолюдські цінності, що й сформували основу для подальшого творення правової системи сучасного суспільства. Прагнення Т.Шевченка запровадити ці ціннісні правові норми в життя суспільства XIX ст. було надзвичайною місією на шляху демократизації та реформування суспільно-політичних основ тогочасної України.

На певних історичних етапах творчість Т.Шевченка не раз перетворювалася із суто літературної в політичну. Особливо гострого політичного забарвлення вона набула в наш час важкого й болісного процесу творення української держави

після понад трьохсотлітнього колоніального становища українського народу. Імперське мислення дуже живуче. Навіть в умовах незалежної держави частина вітчизняного суспільства позбавляється від комплексу меншовартості, байдужості або й зневажливого ставлення до своєї мови, культури, історії дуже повільно й болісно. Але цей процес неминучий, бо залишатися в полоні старих ілюзій і йти в третє тисячоліття з тягарем колишніх помилок небезпечно: так можна опинитися на задвірках історії.

Т.Шевченко мав неабияку сміливість в ситуації, коли не визнавався ні український народ, ні його мова, творити українською народною мовою для українського народу. Він був знярядям українського світогляду, бо й через 200 років той дух і світогляд дивує і спонукає до боротьби. Його твори підносили почуття національної гідності, утверджували безперервність національного духу і наше право жити своїм розумом. Незважаючи на бездержавність українського народу, гоніння та утиски, Шевченкове слово уберегло від перспективи небуття.

Великий гуманіст Тарас Шевченко гостро виступав проти кріпосництва, відстоюючи ідеї соціальної рівності, проявив себе як справжній патріот та гуманіст, для якого вищими цінностями виступали інтереси країни та її народу. Поет наголошував на потребі вільної ініціативи, розвитку ринкового середовища, створення можливостей для різнобічної реалізації здібностей людини (людського потенціалу). А такий розвиток можливий лише за умов якісної трансформації виробничих відносин. Бути сучасним – означає творити на перспективу.

1. Біографія Т.Г. Шевченка за спогадами сучасників. – К., 1958. – 440 с.
2. Бородіна В.С. Спогади про Тараса Шевченка / В.С. Бородіна. – К. : Дніпро, 1982. – 547 с.
3. Записки Алексея Петровича Ермолова. – Ч. 2 (1816–1827). – Спб., 1859. – 434 с.
4. Костенко А.І. Шевченко в мемуарах / А.І. Костенко. – К., 1965. – 253 с.
5. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної коліски» / Г.П. Півторак. – К. : Вид. «Академія», 2001. – 152 с.

6. Пушкин А.С. Сочинения : в 3 т. – Т. 2. Поэмы; Евгений Онегин; Драматические произведения / А.С. Пушкин. – М. : Худож. лит., 1986. – 527 с.
7. Спогади про Шевченка. – К., 1958. – 440 с.
8. Т.Г. Шевченко в воспоминаниях современников. – М., 1962. – 512 с.
9. Франко І. Твори : в 20-ти т. / І. Франко. – К., 1955. – Т. 17. – 527 с.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у шести т. / Т Шевченко. – К., 1964. – Т. 6. – 613 с.
11. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – Сімферополь : Вид-во «Крим», 1969. – 622 с.
12. Шевченко Тарас. Твори в п'яти томах. – Т. III. Драматичні твори. Повісті. – Київ, 1971. – 382 с.

Транслітерований список літератури

1. Biografiia T.G. Shevchenka za spogadamy suchasnykiv. – K., 1958. – 440 s. [in Ukrainian]
2. Borodina V.S. Spogady pro Tarasa Shevchenka / V.S. Borodina. – K. : Dnipro, 1982. – 547 s. [in Ukrainian]
3. Zapiski Alekseya Petrovicha Ermolova. – Ch. 2 (1816–1827). – Spb., 1859. – 434 s. [in Russian]
4. Kostenko A.I. Shevchenko v memuarakh / A.I. Kostenko. – K., 1965. – 253 s. [in Ukrainian]
5. Pivtorak G.P. Pokhodzhennia ukraintsiv, rosiian, bilorusiv ta ikhnikh mov: Mify i pravda pro trokh brativ slovianskikh zi «spilnoi kolysky» / G.P. Pivtorak. – K. : Vydav. tsentr «Akademiiia», 2001. – 152 s. [in Ukrainian]
6. Pushkin A.S. Sochineniya. V 3-kh tomakh. – T. 2. Poemy; Evgenii Onegin; Dramaticheskie proizvedeniya / A.S. Pushkin. – M. : Khudozh. lit., 1986. – 527 s. [in Russian]
7. Spogady pro Shevchenka. – K., 1958. – 440 s. [in Ukrainian]
8. T.G. Shevchenko v vospominaniyakh sovremennikov. – M., 1962. – 512 s. [in Russian]
9. Franko I. Tvory : v 20-ty t. / I. Franko. – K., 1955. – Т. 17. – 527 s. [in Ukrainian]
10. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv: u 6-ty t. / T Shevchenko. – K., 1964. – Т. 6. – 613 s. [in Ukrainian]
11. Shevchenko T.G. Kobzar / T.G. Shevchenko. – Simferopol : Vyd-vo «Krym», 1969. – 622 s. [in Ukrainian]
12. Shevchenko Taras. Tvory v piaty tomakh. – Т. III. Dramatychni tvory. Povisti. – Kyiv, 1971. – 382 s. [in Ukrainian]

Одержано 28.08.2014 р.